DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-44

НЕДІЙСНІСТЬ ЯК РІЗНОВИД ПРАВОВОГО СТАНУ

Окунєв Ігор Сергійович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри менеджменту та інноваційного розвитку,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, Україна

Будь-яке явище, як правило, наділене множинністю різноманітних властивостей, сукупність яких у їх поєднанні формує цілісний комплекс його характеристик. Недійсність у праві є багатогранним теоретико-правовим явищем, потенціал якого не вичерпується традиційними підходами визначення її як правового наслідку (санкції). Проблематика недійсності в умовах реформування законодавства України є надзвичайно актуальною як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Вона стосується всіх галузей права та є загальнотеоретичною проблемою. Науковий аналіз категорії недійсності у праві повинен бути пов'язаний з інтегруванням та узагальненням у рамках юриспруденції досвіду гуманітарних та інших наук, адже саме поняття «недійсність» має міждисциплінарний характер та використовується в різних галузях знань. Окрім цього, найбільш оптимальним та дієвим у теоретичному та практичному плані є комплексне дослідження недійсності у праві для ефективного застосування норм законодавства.

Одним із недостатньо розроблених, але концептуально значущих аспектів недійсності у праві є її дослідження як особливого правового (юридичного) стану. Категорія «правовий стан», що опосередковано застосовується у межах різних галузей права, поряд із суміжними категоріями «правовий статус» та «правовий режим», відносно нещодавно увійшло до категоріального апарату вітчизняної юридичної науки [1, с. 16]. Водночас правовий стан, як самостійна юридична категорія, володіє значним пояснювальним і методологічним потенціалом для дослідження складних, багаторівневих правових явищ, до яких у праві, серед інших, відноситься недійсність.

Дослідження категорії недійсності як правового (юридичного) стану доцільно розпочати з аналізу поняття «стан» у різних галузях наукового знання, а також із з'ясування змісту поняття правового стану в юридичній науці, оскільки саме ці поняття створюють методологічне підґрунтя для осмислення недійсності у праві як різновиду правового стану.

В існуючих дослідженнях правовий (юридичний) стан розглядається як особливий різновид стану, зумовлений економічним, політичним і

культурним рівнем розвитку суспільства, який відображає момент відносної стабільності, стійкості та врівноваженості у процесах зміни, руху й розвитку правових об'єктів і суб'єктів за визначених умов у конкретний момент часу. Такий стан або безпосередньо закріплюється в праві, або об'єктивно існує в межах правової дійсності. До його характерних ознак належить те, що він виступає родовим правовим явищем і водночас відносно самостійним елементом правової системи, характеризує буття правових об'єктів і суб'єктів, фіксує стан стабільності в їх динаміці, відображається у праві, зумовлюється рівнем соціально-економічного та культурного розвитку суспільства і має часову протяжність. Поняття правового (юридичного) стану охоплює широке коло правових явищ, зокрема такі, як споріднення, громадянство, крайня необхідність, а також включає категорії загально-правового характеру – законність, правопорядок, правосвідомість тощо [2, с. 51].

Узагальнюючи наявні підходи можна зробити висновок, що поняття «стан» використовується для позначення відносно стійкої якісної визначеності суб'єкта, об'єкта або соціальної ситуації, яка характеризується сукупністю істотних ознак, обумовлених певними обставинами, умовами або факторами та зберігається протягом певного проміжку часу. Стан відображає не окрему подію чи дію, а певну форму існування або положення, у межах якого формується відповідна характеристика певного явища та виникають, змінюються або припиняються наслідки різної природи – соціальні, правові, фізичні чи інші.

Правові стани, як правило, розглядаються у тісному зв'язку з юридичними фактами, а в окремих випадках навіть інтерпретуються як їхній особливий різновид. Так, загальновідомо, що юридичним фактом (лат. factum – зроблене, дія, подія, вчинок) є передбачена гіпотезою правової норми конкретна обставина, з настанням якої виникають, змінюються або припиняються правові відносини. За наявністю волі розрізняють такі види юридичних фактів як дії та події (дії відбуваються як результат волевиявлення відповідних осіб; події трапляються незалежно від волі суб'єктів). Серед юридичних фактів також виділяють правові (юридичні) стани (наприклад, перебування у шлюбі) [3, с. 483].

Аналіз загальних характеристик правового стану дозволяє розкрити його як особливу форму юридично значущої фіксації властивостей правових явищ у певний момент або період часу. Водночас наведені загальнотеоретичні положення не вичерпують усієї специфіки окремих різновидів правових станів, які мають власні змістовні та функціональні особливості. У цьому контексті особливий науковий інтерес становить недійсність, яка, будучи різновидом правового стану, характеризується не лише загальними ознаками, притаманними цій категорії, а й специфічними властивостями, зумовленими її аномальною, дефектною

правовою природою. Саме тому подальше дослідження потребує переходу від абстрактно-теоретичної характеристики правового стану до конкретного аналізу недійсності як самостійного правового стану, із виокремленням її власних ознак.

Аналіз поняття «правовий стан» та його характеристик в контексті недійсності у праві дозволяє зробити такі висновки відносно недійсності як різновиду правового стану. Недійсність як правовий стан існує виключно у межах правової системи та правової дійсності. Будучи правовим станом, недійсність та її види конструюються та формуються за допомогою норм права, а їх існування поза правовим регулюванням є неможливим.

Недійсність як правовий стан існує в межах форм права, є відображеним у праві та об'єктивно існує в межах правової дійсності, реалізується за конкретно визначених умов. Норми права не встановлюють конкретну недійсність індивідуального правового акта, а лише формують нормативні моделі дефектів, з наявністю яких пов'язується можливість виникнення відповідного правового стану. Реальна недійсність виникає лише за умови відповідності фактичних обставин таким нормативним моделям. У цьому сенсі недійсність є реалізованим правовим станом, а не абстрактною конструкцією норми.

Недійсність як правовий стан характеризується наявністю сукупності юридично значущих дефектних властивостей у певних об'єктів – правових явищ (правочинів, актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, документів тощо). Такі властивості не зводяться до окремого порушення норми права, а утворюють систему взаємопов'язаних ознак, які у своїй сукупності зумовлюють правову аномальність відповідного явища, його нездатність зумовлювати правові наслідки, викликати правовий ефект, що мав наступити (виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків / правовідносин).

Недійсність як правовий стан існує в межах правової дійсності як специфічна форма правового буття, є характеристикою буття певних правових об'єктів, відображає їх правове існування, положення у правовій системі.

Недійсність як правовий стан має родовий характер, оскільки виступає узагальнюючим (родовим) правовим явищем, що охоплює різні конкретні різновиди правових станів недійсності.

Як правовий стан, недійсність існує у певний момент або протягом визначеного періоду часу. Недійсність може виникати з моменту, встановленого законом, або офіційного її встановлення компетентним органом, а також зберігатися доти, доки не буде усунуто дефекти або не настануть обставини, що припиняють відповідний стан. Отже, недійсність характеризується певною темпоральною визначеністю.

Недійсність не є статичною правовою категорією. Вона має динамічний характер, оскільки може виникати, змінюватися або припинятися залежно від розвитку певної правової ситуації.

Недійсність як правовий стан характеризується поліфункціональністю, поєднуючи у собі оціночну, обмежувальну, захисну та коригуючу функції. Вона не лише фіксує правову дефектність, а й обмежує правові ефекти, сприяє відновленню порушеного правопорядку та очищенню системи правового регулювання від юридично неспроможних результатів.

Недійсність функціонує як юридична умова, тобто необхідна передумова для виникнення інших юридичних фактів та застосування правових наслідків, зокрема: застосування реституції, скасування реєстраційних записів, припинення суб'єктивних прав та обов'язків.

Недійсність як правовий стан є структурним елементом певної правової ситуації, оскільки зумовлює її аномальний характер, змінює правове положення суб'єктів, впливає на допустимі засоби правового захисту та визначає специфіку судового й адміністративного реагування. У цьому аспекті недійсність виконує функцію модифікатора правової ситуації.

Виокремлені ознаки дозволяють сформулювати дефініцію недійсності як різновиду правового стану, що являє собою нормативно визначену й соціально зумовлену форму правового буття, яка об'єктивно існує в межах правової дійсності, виникає за наявності сукупності юридично значущих дефектних властивостей правових явищ, має часову визначеність, відображає їх аномальне правове положення (нездатність породжувати передбачені правом наслідки) та слугує юридичною умовою для застосування спеціальних правових наслідків, спрямованих на відновлення правопорядку.

Література:

1. Бондаренко Д.С. До визначення категорії «правовий стан». Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 4. С. 14–17.

2. Волкова І.М. Правова природа юридичних фактів-станів // Закарпатські правові читання. Том 1. С. 48–53.

3. Юридична енциклопедія / ред. Ю.С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 6: Т – Я, 2004. 768 с.